

Urbani život i prepoznavanje društva

Ljubinko Pušić

*Odsjek za sociologiju, Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu,
Novi Sad, SCG*

SAŽETAK Autor u radu polazi od činjenice kako danas nije moguće promišljati ni o jednom isječku svagdašnjice, a da se kao potka ne pojave značenja urbanog. Prepoznavanje tih značenja pretpostavlja kako je: (a) riječ o kvaziteorijskoj konstrukciji, (b) istraživanje svagdašnjice pokušaj demistifikacije znanstvenog pogleda na ono, odnosno onoga što ljudi »vide ali ne zamjećuju«, (c) uz pomoć svagdašnjice moguće prepoznati način života na određenom prostoru i (d) kontekstualna ravan kulture neizostavna u prepoznavanju svagdašnjice.

Autor problematizira najmanji zajednički nazivnik »gradskog načina života« u različitim kulturnim sredinama na prostoru Jugoistočne Europe. Njegovo »traganje« kreće se u krugu mitskih predodžbâ o autentičnim vrijednostima, romantiziranih predodžbâ o predmodernim gradovima i racionalnih uvjeta života u suvremenim gradovima. Poseban je problem spoznaja kako temu urbanog života zamagljuju različita antropološka, etnološka, sociološka, urbanološka i povijesna tumačenja.

Autor do rješenja kontroverzi koje nose te pretpostavke dolazi putem konstruiranja triju problemskih razina. Prve – povezivanje kulture, civilizacije i grada. Druge – utvrđivanje prostora na kojemu se nalazi grad Jugoistočne Europe. Treće – uporaba gradskih idioma i obrazaca temeljem kojih se prepoznaju autentične vrijednosti gradskog načina života na prostorima Jugoistočne Europe. Sustav promišljanja koji se upotrebljuje u radu proizlazi iz metode kvalitativne urbanosociološke i urbanološke analize.

Ključne riječi: gradski život, Jugoistočna Europa, svagdašnji život, kultura, gradovi.

Primljeno: 15. srpnja 2005.

Prihvaćeno: 20. kolovoza 2005.

* * *

Danas više nije iznenađujuće kada se kaže da su nas sa svih strana opkolila značenja urbanog. Gotovo da nije moguće promišljati nijedan segment svakodnevice, bez da se kao potka ne pojavi *nešto* u čemu prepoznamo značenja urbanog. Ali, ko to i kako prepoznaje ova značenja? Da li je reč o teorijskoj konstruk-

ciji onih koji se bave društvenim temama gradoživljenja ili je pak reč o rečitom? Naše interesovanje u ovom radu ide ka odgonetanju sledeća tri pitanja: Prvo, da li je uz pomoć svakodnevice moguće prepoznati način života na određenom prostoru? Drugo, koja je kontekstualna ravan sa koje prepoznajemo svakodnevicu? Jasno je da su oba pitanja metodološkog karaktera i da bi nas samo rasprava o njima odvela van nameravane osnovne ideje – da celokupnu »priču ispričamo« kroz paradigmu *urbanog*; pri svemu tome trudeći se da uočimo specifičnosti područja kome pripadamo. Naporedo sa ovim pitanjima stoji još jedno kojim je praktično protkan celokupan rad: kako se baviti temom svakodnevnog života a da se izbegnu trivijalnosti. Svakodnevica je, kako bi to u svojim pokušajima demistifikacije naučnog pogleda na život rekao G. Zimel, ono što »svi znaju«, odnosno ono što ljudi »vide, ali ne primećuju«.

Na samom početku srećemo se sa jednim interesantnim fenomenom: interesovanje za gradske teme povećava se velikom brzinom. Tumača »gradskih pitanja« ima danas bar toliko koliko i onih koji postavljaju pitanja; ili se možda oni izjednačavaju. Kako je to još početkom sedamdesetih godina prošlog veka duhovito primetila čuveni sociolog Dž. Džekobs, o gradskim temama danas sasvim dovoljno znaju i domaćice koje sedeći ispod hauba u frizerskim salonima listaju šarene časopise. Interesovanje za grad i gradsko nije neobjašnjivo. Ako je tačno da pripadamo civilizaciji koja je nepovratno urbana (bar sudeći prema statistici i podacima o preko polovini stanovništva ove planete koje ima gradske adrese), tada je prirodno da se javlja i porast interesovanja za nešto što se može nazvati sudbinom. U mnoštvu interesovanja koja proizilaze iz problema što ih stvara »moderno vreme«, teme su gotovo neiscrpne: prenaseljenost, organizacija života, zagušenost fizičkim strukturama, svakovrsna zagađenja, porast kriminala i smanjenje sigurnosti, komplikovana i nepouzdana komunalna infrastruktura, saobraćaj, porast socijalnih nejednakosti, otežano upravljanje gradovima, smanjenje mogućnosti za učestvovanje u javnom životu, porast učešća svakovrsnih manjina i osećanje ugroženosti većina, povećanje broja i nove vrste društvenih anomija, novi akteri i nova pravila ponašanja na gradskoj sceni itd. Obično se kaže da su ovo problemi koji pritiskaju velike gradove, dodatno još u visokorazvijenom svetu, a znamo da gotovo sve gradske sredine povremeno i postepeno postaju vlasnici ovih problema. I ne samo to, ovi problemi se prelivaju preko imaginarnih gradskih granica, počinju da »boje« seoske sredine i ove ubrzo postaju semiurbane ali sa urbanim problemima. Neko bi možda rekao da je ovo jedan pesimistički ugao gledanja ali zapravo nije tako. Zajedno sa problemima idu i one druge stvari koje u nekakvom društvenom bilansu (koji, razume se, niko još nije napravio) vidimo kao pozitivne. To je pre svega širenje dostignuća civilizacije i mogućnost kulturnog prožimanja. Znam, odmah se može primetiti kako je to već poznata stvar u vidu sveprožimajuće globalizacije koja upravo ovakvim »skupljanjem sveta« poništava vrednosti i bogatstvo njegovih različitosti. Kao što je sredinom šezdesetih godina prošlog veka A. Lefevr, polemišući sa sopstvenom idejom o pretvaranju sveta u jedno globalno urbano društvo procesom urbane revolucije, tvrdio da će uvek biti dovoljno malih i srednjih gradova koji će biti nosioci »tradicionalnih« vrednosti, problemu globalizacije urbane prirode može se prići na isti način. Da, još uvek

ima i sva je prilika da će i u budućnosti postojati dovoljno gradova koji neće bacati senku tame na ostala naselja i okružujuće prostore.

Urbani život predstavlja nedovršenu zbirku obeležja funkcionisanja svakodnevnog života. Njegove različitosti predstavljaju možda najdragocenije tekovine civilizacija. Namera da se urbani život i kultura posmatraju kroz svakodnevni život ne spada u red metodoloških novotarija kakvim danas obiluju postmoderne kvazi-naučne inspiracije. Posmatranje društvenog sveta u njegovim svakodnevnim manifestacijama u sociologiji predstavlja jedan sasvim legitiman pristup. Konačno, sociologija svakodnevnog života spada u grupu mladih ali već dovoljno jasno trasiranih pravaca u buketu socioloških disciplina. U sociologiji je poznato da se pokušaji da se svakodnevni život objasni kreću između apstraktnog i konkretnog. Mi ovom prilikom nemamo dilema da je reč o konkretnom. Međutim, upravo ovakvo opredeljenje će nas omesti u pokušajima da prostornost jugoistočne Evrope posmatramo kao celinu, s obzirom na veliki broj različitih manifestacija konkretnog.

1. Prva problemska ravan: pitanje o povezanosti kulture, civilizacije i grada

Živeći svoje živote, ispunjene potrebom da se savlada svakodnevica, obični građani obično nisu u stanju da se posvećuju pitanjima svog *pripadanja određenom društvu*. To nije bilo moguće ni u starovekovnim društvima koje je istorija prepoznala kao »pragraditelje« gradskog načina života. Tu svakako i pre svega mislimo na grčki polis i građanina čiji je svet bio ispisan plemenitim značenjima demokratije, politike i učestvovanja u javnom životu. Svakodnevica ima svoj unutrašnji sadržaj i tumačenja koja dolaze spolja. Tako je manje-više sa svim društvenim pojavama koje pokušavamo analitički da obuhvatamo. Jasno je da pojave postoje same po sebi i za sebe, bez obzira na naume analitičara društvene stvarnosti da ih objasne. Kada se, na primer, saznanja o grčkom polisu propuste kroz filozofsku, sociološku ili antropološku analitičku mašinu, dobijamo rezultate koji su nam uglavnom poznati i u kojima se javljaju gotovo stereotipne predstave o načinima i oblicima društvenog života i posredno o svakodnevici. Čini nam se da je na taj način napravljena dovoljno stabilna naučna osnova sa koje se vidi celina gradskog načina života u jednoj od najznačajnijih epoha u stvaranju temelja savremene civilizacije. A onda se pojavi istoričar i urbanista razigrane mašte poput L. Mumforda i skrene nam pažnju da u toj Atini nije bilo sve baš tako idilično kako se često prikazuje. On će reći da je »najviša kultura antičkog sveta, atinska kultura, dosegla svoj vrhunac u gradu koji je sa stajališta urbanizma i higijene bio žalosno zaostao« (Mumford, 1988.: 131). U ambijentima ovih gradova, koji su po svemu više podsećali na seoske nego na urbane sredine, svakodnevica nije bila ni malo kulturna kako se to ponekad, čini mnogobrojnim paseistima antičkog doba. Kako nas dalje podseća Mumford, seoska merila preovladavala su u razvoju grčkih gradova sve do četvrtog stoleća a sve to daleko je od grandioznog, monumentalnog, naduvenog.

Suditi o nekom istorijskom periodu s ubedenošću da je sve bilo tako kako se interpretatoru čini da je bilo, i uz sve poštovanje istorijskih izvora, veoma je neizvesno. Put saznavanja o prošlosti često je romantizovan, čak i kada to nije istraživački naum, te ne treba potpuno odbaciti laičku predstavu o tome da je »mašta veća što je istorija dublja«. Ali, to je samo jedna mogućnost da se svakodnevica kakvog istorijskog perioda ne vidi u pravom svetlu. Pokušaji istoričara da dopru do svih vremenskih slojeva, ne bi li objasnili neku pojavu za koju su zainteresovane i druge nauke, često mogu da budu naučni ćorskokaci. Dobro nam je poznata priča o zamešateljstvu koje je nastalo oko tumačenja otkrića o biblijskom potopu. S jedne strane nalazilo se novo tumačenje sumerskog junaka Gilgameša o velikom potopu u Mesopotamiji a sa druge opsežna arheološka istraživanja L. Vulija (Leonard Wooley) koja su tako nešto potvrdila. Jer, »iskusnom istoričaru poznato je da su legende često poetizovana istorija, da mnogo puta sadrže neku istorijsku istinu«. ¹ Ali da tako i ne mora da bude. Konačno, istorija najčešće nije dobar saveznik društvenim naukama, pa ni onim koje bi da u društvenoj arheologiji pronađu istine koje imaju vrednosti trajnije od onih lokalnog karaktera. Mnogi pokušaji da se istorija »ugura« u društvene nauke bili su bezuspešni jer su počivali na formalnoj a ne na metodološkoj osnovi. U tom smislu i »naglasak istoričara na korišćenju arhiva, zasnovanom na dubokom kontekstualnom poznavanju kulture, učinio je da je istorijsko istraživanje izgledalo najvrednije kada se izvodilo u sopstvenom dvorištu« (Volerstin i dr., 1997.: 20). Istorija, dakle, nije dobar put za rekonstrukciju saznanja o svakodnevnom životu pojedinih perioda, društava i konačno gradova. Ona nema mogućnost da sintetizuje saznanja do kojih dolaze druga naučna interesovanja: u arheologiji, sociologiji, antropologiji, pravu, ekonomiji pa i psihologiji.

Antropologija i sociologija su, međutim, po mnogim osobinama predmeta kojim se bave i metoda kojim se do saznanja dolazi, najbliže nauke. Ova bliskost posebno dolazi do izražaja kada je reč o svakodnevnom životu, praktično samom jezgru interesovanja antropologije. ² Sociološki pogled na svakodnevni život u znatnoj meri se poklapa i sa etnometodologijom ali je za pojave zainteresovana u znatno širem i produbljenom obuhvatu. Moramo priznati da nijedna društvena nauka nema mogućnost da bude 'veliki sintetizator', bar kada je reč pitanjima društvene stvarnosti. (Pri tome jasno podrazumevamo da društvena stvarnost nije samo ona koja se odnosi na recentno vreme, nego svaka ona koja ima jasno omeđene kontekstualne granice. Ovoj tezi ćemo se s dobrim razlozima još nekoliko puta vraćati.) No, druge društvene nauke koje imaju pretenzija da budu deo te naučne sinteze imaju obavezu da se otvore. Kako to naznačava I. Volerstin, niko za sebe ne može da kaže da je dovoljno sociološkičan ukoliko istovremeno nije upoznat sa funkcionisanjem ostalih društvenih nauka, recimo prava ili ekonomije. To važi i za ostale društvene nauke ukoliko žele da budu otvorene i moderne. Na taj način ne samo da se stvara otklon ka aroganciji koje neguju one

¹ O tome govori Zenon Kosidovski (1983.: 22-25).

² Takvo svoje interesovanje sociologija je iskazala u znatno disperzivnijem obliku.

društvene (ali i neke druge, ne samo društvene) nauke kod kojih se »neke stvari podrazumevaju« ili koje prave bedeme tvrdeći da ostale naučne discipline nemaju šta da traže u njihovom naučnom zabranu. Istorija je svakako jedna od onih koja pripada takvim naukama. Možda jedan od najsnažnijih pokušaja da se istorija otrgne od netrpeljivosti prema drugim društvenim naukama u svojoj blizini pripada F. Brodelu. »Ali, ne budimo nepravedni; te prepirke i ta odbacivanja imaju izvesnu važnost. Želja neke nauke da se potvrdi suprotstavljajući se drugim nauka- ma neizbežno dovodi do javljanja novih radoznalosti: poricati drugog već znači poznavati ga. Štaviše, iako one ne izražavaju otvoreno tu želju, društvene nauke nameću se jedne drugima, svaka od njih teži da skup svih društvenih pojava sa- gleda u potpunosti, u njegovom 'totalitetu'; svaka od njih zalazi u područje su- sednih nauka verujući da ostaje u svom području« (Brodel, 1992.: 84). F. Brodel je ovakav stav jasno odbranio pišući svoj *Mediterran*, koji nam ovom prilikom višestruko koristi buduću da se ne samo metodološki već i prostorno-geografski i kulturno približava području jugoistočne Evrope, za koji smo posebno zaintereso- vani.

Svakodnevica koja teče i koja buduću da pripada pojedincima, društvenim grupa- ma, slojevima i klasama – u brodelovskom smislu reči, predstavlja proces dugog trajanja. Šta to znači? U prvom slučaju na sceni sociološkog posmatranja svakod- nevnog života nalazi se pojedinac a ne društvene grupe. Svakodnevica se manife- stuje kao pojedinačna praksa. Dakle, akter nije anonimn niti izgubljen u masi. Njegov svakodnevni život se može videti. Upravo takav »nosilac« obeležja sva- kodnevnog života može biti problematičan za složena posmatranja koja po priro- di stvari, kada je reč o urbanim sredinama, traže uopštavanja.³ Nezavisno od gradske scene na kojoj se pojavljuje pojedinac ili grupa, praksu svakodnevnog života moguće je posmatrati segmentarno u odnosu na grupe funkcija: privatnost, porodični život, rad, dokolicu. U drugom slučaju reč je o nečemu što je u funkciji vremena. Svakodnevica najčešće nije zaustavljena slika koju možemo da fiksira- mo u jednom vremenskom preseku, te da je tada i tako prikažemo kao obeležje određenog društva. Svakodnevica se neprestano menja. Istina, postoje i ona društva, odnosno one sredine (svakako su tu i urbane) za koje obično kažemo da je tu »vreme stalo«. Takve sredine postoje na svim delovima urbanog globusa. Procesi globalizacije ne dodiruju jednako sve prostore. Premda se prema ustalje- noj predstavi globalizacije prostor širi (ili skuplja, zavisi sa koje tačke posmatra- mo) postoje teritorijalne i kulturne enklave koje ostaju rigidne na promene koje izazivaju ovakvi procesi. Ne mora to obavezno da bude kakva geografska zabit: tradicionalizmi koji su ugrađeni u temelje mnogih društava predstavljaju veoma čvrstu opnu, otpornu na uticaje modernizacije. Setićemo se da i u našoj sredini postoje takve prostorno-kulturne enklave čijem se opstojavanju u svetu brzih

³ Poznato je da »zakon velikih brojeva« često predstavlja zamku u koju, prilikom zak- ljučivanja o pojedinim društvenim pojavama u gradu, analitičari društvene stvarnosti (sa njima svakako i sociolozi), povremeno upadaju. Potrebi za uopštavanjem mora se pristu- pati veoma pažljivo.

evropskih promena najčešće čudimo. Ono što se često pežorativno naziva srpska provincija uistinu postoji sa svim svojim osobenostima usporenog ritma i reagovanja na izazove spolja. Kako je dobro znano da Evropa nije jedinstven kulturni prostor, nije neobično da se u toj množini različitosti nalaze i takvi njeni delovi u kojima »vreme kao da je stalo«. Njihova svakodnevnica odvija se usporenim ritmom i u tradicionalnim kodovima.

Svakodnevnica, kao obeležje konkretnog društva, ispisuje se *kulturom*. U ovom trenutku to je za nas ključni pojam. Ali, šta da radimo sa činjenicom da sintagma »evropski kulturni prostor«, zapravo ne postoji. Da je reč o jednom mitu ili možda jednoj spekulativnoj sintagmi koja se poput pijavice zalepila za pojedina gledišta o »nacionalnim značenjima kultura«. Kako uzvikuje Ž.-M. Domenak (1991.: 10): »Ne postoji evropska kultura. Nekada je postojala jedna takva kultura, ali slična bogumilu koji je dao da mu na grobu napišu 'Kada počeh da živim, počeh da umirem', ona kultura iz vremena kada Evropa još nije bila podeljena na države, koja je nestala, ustupajući mesto velikim nacionalnim kulturama i ponovo se javlja u vidu kratkotrajnih razvedravanja.« Čini se da bi odavde sve moglo da bude jasno ali ne isuviše prihvatljivo za one kojima evropski kulturni plural više odgovara. Ono što bi moglo da predstavlja 'pomiritejsku' ideju (koja svakako nije nova) je da zato postoji evropska civilizacija. Ova dva pojma često su suprotstavljena, ponekad dovode do podela među naukama koje bi da budu jedini tumači njihovog značenja i sve to konačno nema smisla. Ako je nekome bitno za privremeno rasplitanje ova dva pojma, tek valja znati da je reč kultura izvesno starija jer je pominje već Ciceron (*cultura mentis*). Reč civilizacija u svakom slučaju je mlada (verovatno upotrebljena tek polovinom 18. veka), bar dva veka posle *civilizovani* i participa *civilizovanosti*. U ovom trenutku ponovo imamo potrebu da se oslonimo na F. Brodela koji kaže da je »civilizacija predstava koja se tiče celog čovečanstva, i *civilizacije* rasute u vremenu i prostoru. Osim toga, reč civilizacija nikada ne putuje sama: neizbežno je prati reč kultura, koja, međutim, nije njen prost dvojnik. Da dodamo da postoji takođe *kultura* i *kulture*. ... Civilizacija je, reći ćemo, skup kulturnih crta, pojava« (Brodela, 1992.: 306). Smatra se da tek negde polovinom 19. veka *civilizacija* i *kultura* prelaze iz jednine u množinu.

Danas je sve nezahvalnije definisati kulturu i civilizaciju. Mnoštvo definicija, kao rezultat interesovanja mnogih (nauka) za osvajanje pojmova, razumljivo dovode do velikog broja veoma različitih definicija. Iz takvog pojmovnog galimatijasa verovatno proizilazi da nijedna od njih nije (dovoljno) tačna. Ali proizilazi i nešto što nam se čini važnijim – da je prevaziđena potreba da se pronade »prava« definicija. Ako se civilizacija, a sa njome i kultura, mrve u prostoru i vremenu, tada od njihovih nekadašnjih konzistentnih značenja danas nalazimo samo parčiće. Danas pojmovi kulture i civilizacije dobijaju nova značenja: postmoderna, postindustrijska, masovna, informatička, teletopijska itd. A šta je njihov najmanji zajednički imenilac? Grad, u svakom slučaju. Gotovo da nije moguće razumeti kulturne odnosno civilizacijske preobražaje van urbanog konteksta. Mrvljenje koje smo pomenuli najpre se događa u gradu. Ili iz njega proizilazi. Gradomrzitelji bi radije izabrali ovo drugo ne znajući koliko nisu u pravu. Nema te (moderne) civilizacij-

ske promene koja nema svoje urbano uzglavlje. I tu stižemo do Osvalda Špenglera. On je kroz gradove video celokupan proces rađanja, uspona i opadanja civilizacije. Iako posebno mesto zauzima evropska istorija i evropski (naročito srednjovekovni) grad, Špengler ispravno uočava postojanje kulturne fizionomije grada uz pomoć koje se razlikuje, na primer, kineski, indijski, helenski, francuski ili jermenski grad. To je veoma važno upravo za razumevanje društvenog konteksta gradova. On, takođe, koristi nekoliko pojmova koji su bitni za sociološko definisanje urbanih problema. To su pojava glavnog grada u nacionalnom ili regionalnom smislu (onog grada koji ima najveći uticaj na okruženje i formiranje kulturnog profila celokupne zajednice), veliki grad (izvan kog svi ostali gradovi ne znače ništa i postaju varošice i koji nagoveštava kraj civilizacije gde čovek postaje njegova žrtva), tajna, kosmopolitizam i rasa.

Kako se gradovi međusobno razlikuju, razlikuju se i manifestacije urbanog života. Njihovi načini ispoljavanja, oblici i intenzitet odgovaraju kulturno-genetičkim predispozicijama društava da razvijaju sopstvene oblike urbanosti.

Ali, kulturu ćemo razumevati kao »model« društvenog ponašanja, »kompleks« svojstvenih načina života, odnosno kao *urbanost*. Najveći broj pokušaja da se definiše urbanost vodi ka socio-psihološkom profilu pojedinca koji učestvuje u stvaranju dobrog društva. A kakvo je to društvo? Ono u kome vladaju odnosi empatije, uljudnosti, uvažavanja različitosti, negovanja plemenitih međuljudskih odnosa, umeće komunikacije među ljudima. Nije to raj na zemlji, nego društvo usklađivanja. Nije to ni društvo trpeljivih, nego društvo sa veoma racionalnim odnosima koji kao takvi postoje ne bi li se konflikti sveli na najmanju moguću meru. Nije to ovenovska harmonija novog socijetalnog poretka, već društava koja realno postoje. Ona nisu samodovoljna, već otvorena društva, najviše koliko to može da proizade iz njihove građanske utemeljenosti. Oni koji su nestrpljivi verovatno bi želeli da se oslobode ovakve »suvišne retorike« i da pred sobom vide model jednog takvog društva u kome će se obrasci urbanosti ispostaviti kao nesumnjivo i jednostavno čitljivi. To bi mogli da uradimo na način istoričara i da prividno »zaključimo stvar«: ako je »kultura« bio grčki grad, ako je »civilizacija« bio Rim, tada je zapadni grad (svakako nakon renesanse), mesto sublimacije kulture i civilizacije.

2. Druga problemska ravan: o kom prostoru je reč ili gde se nalazi (grad) jugoistočne Evrope?

Danas se kao problem može ispostaviti i pitanje preciznog definisanja pojma jugoistočne Evrope. Po svoj prilici najveći broj definicija dolazi iz savremene geopolitike, pomalo iz geografije a najveće nasleđe, sa relativno malo upotrebljivosti, iz istorije. Ovaj pojam, koji se odomacio najpre u geografskom ruhu, danas bi trebalo da bude sinonim i za jedan tip kulture. To, međutim, nije tako jednostavno. Da bismo uspeli da pronademo repere za definisanje ovog pojma nije moguće izbeći posredovanje prostora. Sociologija nam nedvosmisleno govori da je svaki pojam prostora društveno proizveden ali mi u ovom trenutku pokušavamo da vidimo ho-

rizonte njegovog fizičkog rasprostiranja. Ovu dimenziju, koja nije primarni motiv našeg interesovanja, uvodimo zbog toga što znamo da se prostor pojavljuje u dve svoje dimenzije: kao *živi* i kao *okamenjeni* prostor. Drugim rečima, društveno proizveden prostor je živ i nabijen simboličkim značenjima a fizički prostor je okamenjen. Dakle, prostor (pa i jugoistočna Evropa) kao »organska celina«, odnosno pojam čovečanstva, predstavlja onu prostornost koja je vansimbolička. Problem nastaje utoliko što u aktuelnom trenutku koji je opterećen političkim značenjima, fizički prostor pokušava da preraste u simbolički, što nije moguće. Živi prostor predstavljen je oblicima svakodnevnog života (što je samo na prvi pogled paradoksalno), dok je okamenjeni prostor formalan. U taj formalni prostor jedni bi da uđu a drugi da izađu, rukovodeni prvenstveno njegovim trenutnim političko-ekonomskim značajem i značenjima.⁴ A ona su sva u znaku civilizacijskog »kašnjenja« za »ostalom« Evropom. Kompleks Evrope oduvek je bio rezervisan za njenu periferiju. Određenja poput *zapadna* i *srednja* Evropa najčešće predstavljaju etalone političkog, ekonomskog i kulturnog prosperiteta. Premda ova tri oslonca ne moraju da budu istovremeno u funkciji, svaki od njih ponaosob dovoljan je da se uspostavi neka vrsta dominacije. Svest o jedinstvenoj Evropi je mit i romantizirana književna konstrukcija. Centar i periferija su njene glavne odrednice. Pa i tada, kada se ovakvo stanje »prizna« kao faktičko, to se pre prikazuje kao kulturni diverzitet, nego kao razvojna (ne)mogućnost. U slučaju određivanja pojedinih evropskih makroregiona postoji pravilo takozvane pozitivne diskriminacije.⁵ Ukoliko pojmove *srednje* i *zapadne* Evrope možemo da vidimo kao posledice nastanka modernih evropskih društava, tada se na suprotnom kraju nalaze oni njeni delovi koji su tim procesima bili zahvaćeni sa velikim kašnjenjem ili su pak tek sada u njihovoj početnoj fazi.⁶ Na prostorima evropskog centra i periferije neprekidno se preplicu modernost i tradicija. S tim što bi oni koje opkoljava tradicija da iz opasnosti tradicionalizama što pre da pobegnu ka modernosti, dok oni koji žive modernost na tradicionalizam gledaju kao na svojevrsnu egzotiku. Kako je reč o sudaru sistema vrednosti, znano je da on može da bude i veoma dramatičan. Razni prizori svakodnevnog života nam o tome rečito govore. Ili, kako bi se to dalo primetiti u fenomenološkom čitanju grada: kada se na evropskoj periferiji ekspres kafa pojavi kao obeležje mo-

⁴ Konzistentno i dosledno korišćenje određenja jugoistočne Evrope u današnjoj komunikaciji – ne postoji. U jednom političko-ekonomskom diskursu to su obično Albanija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Makedonija, Rumunija i Srbija i Crna Gora. U drugom se ovom spisku dodaju još i Bugarska, Grčka, Moldavija, Turska i Slovenija.

⁵ Premda se pojam najčešće upotrebljava kada je reč o kolektivnim i individualnim manjinskim pravima, ovde se sasvim odgovarajuće može primeniti. Jer, osim uslovno potisnutog političko-ekonomskog, u prvom planu su istorijsko-razvojni i kulturni procesi.

⁶ Interesantno je da su vlasnici mnogih imena koja su upisana u evropsku kulturnu istoriju pokušavali da odrede svekoliko rasprostiranje srednje Evrope. To ovom prilikom napominjemo isključivo zbog mogućnosti da vidimo šta je iza takvih recepcija jednog dela Evrope ostalo. Značajnije pokušaje preduzimaju Laslo Teleki (geograf i političar iz Transilvanije), Ogist Himli (A. Himley), Fridrih Nojman (F. Naumann), Pol Vidal de la Blanche (P. Vidal de la Blanche) i Pjer Žorž (P. George) francuski geografi, Poljak Vaclav Nalkovski, srpski geograf Jovan Cvijić i pisci poput Đerđa Konrada i Milana Kundere.

dernosti, tada se u njenom centru grčka ili turska kafa doživljavaju kao obnova tradicije ili čak egzotičnost.

Dakle, jedno se određuje drugim. A šta je ono što određuje stepen njihovog civilizacijskog nivoa? Kako je reč je svakako o pregrađanskim društvima, tada se na prvom mestu nalazi njihova urbana komponenta. Pojednostavljeno ali ne i netačno, proizilazi da je ontološka razdelnica između *srednje* i *zapadne* Evrope s jedne i »ostatka« Evrope, kome pripada i njen deo – urbane prirode.

Najmanji zajednički imenilac svih traganja za određenjem srednje Evrope nije pronađen. Dileme o tome da li je reč o prostorima severno od Alpa (pri čemu se sećamo i sociologa M. Vebera), između pariskog regiona i Baltika, sve do Urala, uključivanjem Mediterana (F. Brodel) ili čak Mediteransko-Atlanskog prostora.⁷ *Vidimo, dakle, da semantičke reference kojima treba da se definiše regionalno pripadanje zavise od potrebe za stvaranjem identiteta.*

Način života u svakom slučaju sadrži plural. Da bismo mogli da ga uočimo kao seriju specifičnih oblika ponašanja, potrebno je da se koristi zakon velikih brojeva. Upravo tu nastaje problem koji je istovremeno metodološke i sadržinske prirode a koji se može definisati kroz pitanje: o kojoj je to grupi (ljudi) reč? Način života nije kvalitativno određenje koje može da se primeni na celokupno stanovništvo jednog grada, na primer. Još manje to može da bude sadržaj koji će se ticati populacije na širem (nacionalnom ili regionalnom) području. Ovo se može bolje razumeti ukoliko se posreduje pojam *stil života* jer se na taj način zadržavamo u nematerijalnoj sferi, prvenstveno onoj koja je oblikovana kulturom. Stil života predstavlja refleksiju društvene segmentiranosti. Kako je svako društvo slojno heterogeno, to su i načini života koji se »proizvode« u različitim društvenim slojevima – različiti. U sociologiji je poznato da se stilom življenja može bliže odrediti pripadanje pojedinaca određenom društvenom sloju, grupi ili klasi. Kako je grad oduvek predstavljao ogledalo društvene segregacije i prostorne diferencijacije, to su se i stilovi življenja njegovih stanovnika manifestovali kao određeno pripadanje. I obrnuto, pripadanje određenoj grupi određivalo je referentne vrednosti u načinu života pripadajućih. Reč je o veoma starom pravilu funkcionisanja društveno heterogenih sredina, posebno grada. Kako nam se čini da je rečeno nesumnjivo, postavlja se pitanje: kojim sadržajem ispuniti način života u gradovima jugoistočne Evrope, da bi se on mogao univerzalizovati? Odgovor je zapravo jednostavan, mada ne zadovoljava istraživačke aspiracije za zaokruživanjem ovog prostora – sadržajima društvenog i specifično kulturnog karaktera. Teško je pronaći povezujuće niti između načina života pripadnika radničke klase (pre i u toku recentnog procesa društvene tranzicije) u Rumuniji i načina života postojeće ili zatomljene građanske klase u Grčkoj ili Srbiji, na primer.

⁷ Ovoga puta u definisanju regionalnog identiteta isključujemo ideološku komponentu, premda je poznato da i ona, u pojedinim istorijskim okolnostima, može da ima značajan uticaj.

Kako socijalna mapa grada nije jedoobrazna, to se i način gradskog života u pojedinim njegovim delovima razlikuju. Dobar primer za to su etnička obeležja gradova, pa i onih u jugoistočnoj Evropi. Gotovo svi gradovi na ovom području imaju dugu tradiciju etničke teritorijalizacije ali i načina života koji bi najpre odgovarao današnjem (pomodnom) izrazu multikulturalnosti. Oblici etničkih prostora u ovim gradovima pre su rezultat dobrovoljnog nego prisilnog grupisanja. Ono što nas ovom prilikom interesuje su načini života i proživljavanja svakodnevice u etnički heterogenim sredinama.⁸ Gotovo po pravilu etnicitet funkcioniše u sprezi sa jezikom i religijom i – eto podloge na kojoj počiva jedan od najstarijih oblika separisanja prostora i ljudi u gradovima. Ove činjenice u svom sadržaju kao osnovnu esenciju ispoljavaju različite kulturne vrednosti. Na taj način pred nama se otvara ključ za razumevanje trajnog i nesumnjivog obeležja u funkcionisanju svakodnevnog života. Pravoslavci, muslimani i katolici (kao najmanji i najčešći zbir kulturnih različitosti, naročito ukoliko se »prevedu« na pojedine etnije) u tradicionalnom gradu imali su prostor za negovanje jezika, običaja i praksu svakodnevne. Tokom vremena u velikim gradovima uglavnom je preovladao duh kosmopolitizma, što istovremeno znači i postepeno potiranje i preoblikovanje tradicionalnih vrednosti etničkih zajednica. Naporedo sa ovim, ka Evropi otvorenim gradovima, na prostoru jugoistočne Evrope još uvek postoje gradovi u kojima se u ritmu i oblicima svakodnevnog života raspoznaju tragovi tradicije. Ovom procesu preoblikovanja različit značaj daju pojedine nauke, posebno arheologija i etnologija, s jedne strane i sociologija, s druge strane. U prvom slučaju reč je o otkrivanju slojeva minulih vremena i nijansi kulturnog profila zajednica a u drugom slučaju o društvenim uslovima promena.

Malopre smo dobili neku vrstu etalona u vidu zapadnog grada i zapadnog društva. Međutim, ništa nije pogrešnije od toga. Kao prvo, poznato nam je da grad definitivno nije zapadnog porekla. Naša potreba da razumemo *kulturu, civilizaciju i urbanost* u ključu zapadnog društva sasvim je razumljiva jer proizilazi iz kompletno zapadnocentrično orijentisane društvene misli koja vekovima oblikuje naučnu misao na ovim prostorima. Šta je sa društvima, koja su se oblikovala u nekom drugom kulturnom kontekstu a takvih je, danas to izvesno znamo, poprilično na urbanom globusu? Konačno, gde u geografsko-istorijskim podelama pripadaju gradovi u jugoistočnoj Evropi? Očevidno da se ključna reč koja se ovde postavlja vezuje za Evropu.

Kako pročitati svakodnevicu jednog grada? Grad je poput palimpsesta. Čine ga mnogi slojevi koji se sa površine ovodnevnosti ne vide. Sposobnost njihovog razlistavanja predstavlja posebno zanimljiv postupak; otkrivanje prethodnih slojeva svojevrсна je igra sa prošlošću i istovremeno jedan od najkompleksnijih zadataka društvenih arheologa, budući da znamo da je grad najsloženiji društveni fenomen koji je poznat u istoriji civilizacije. Kroz njega se prelamaju čitava po-

⁸ Poznato je da su, na primer, Beograd, Sarajevo, Zagreb, Skoplje, Solun i Sofija ali i mnogi drugi i manji gradovi na prostoru jugoistočne Evrope imali svoje etničke kvartove.

stignuća društava i kroz njega se istovremeno vide sva poniranja društava. Da bismo iščitali gradsku partituru u kojoj želimo da prepoznamo način života, treba nam dobar analitički alat i oštro oko. Nekako iznad svega toga stoji i jedna (većita) opstrukcija. Ona se zove pojednostavljeno čitanje urbanog teksta i najčešće je dihotomne prirode. To je poznata opasnost poređenja starog i novog, pri čemu je uvek, kao i kod svakog poređenja, neko na gubitku. Kako to može da izgleda dobro je poznato svakom ko je, i bez valjanog analitičkog aparata i oštrog oka, imao mogućnosti da hoda kamenim pločnicima kakvih renesansnih gradova kojih ima širom Evrope (pri čemu nije od presudnog značaja činjenica da se renesansa pojavljivala u različito vreme u pojedinim delovima Evrope). To su poznata osećanja relaksacije, egzaltacije ili naprosto prijatnog osećanja koje stvara ukupni ambijent starih gradova. Iz perspektive vreve savremenog grada, ovakvi prostorni ambijenti često mogu da se čine kao nešto što je »prohujalo sa vihorom« i za čim je potrebno žaliti. Za običnog prolaznika, ili najčešće turistu, ovakve vrsta reminiscencija i aktuelnih recepcija sasvim su normalne. Problem nastaje kada se profesionalni tumači istorijskih tragova urbanih civilizacija nekritički prepuštaju zamkama koje nose istoricizmi. Koherencija oblika koja u takvim sredinama definitivno postoji, organski poredak u prostoru i skladna arhitektonika, odraz su određenih društvenih okolnosti u kojima su nastajali. Svi pokušaji da se izvrši njihova reinterpetacija, pa dodatno još da se pojedini artefakti uključe u savremeni život, gotovo uvek su neuspešni. Neretko, to prerasta u prostornu, arhitektonsku i funkcionalnu karikaturu. Primeri takozvanog postmodernizma u urbanizmu i arhitekturi posvuda su oko nas. Keketiranja sa prošlošću na nivou pojednostavljene mimetike i reciklaže nisu u stanju da proizvedu urbani život koji bi mogao da bude u korespondenciji sa prostornim obrascima. Otud govorimo o veštačkim sredinama koje nemaju uticaja na način života onako kako se u teorijskom diskursu to ponekad (i samo ponekim, verovatno lošim) teoretičarima može učiniti. Nema rekonstrukcije načina života koji je obeležavao jedan period gradoživljenja, ma koliko se trudili da ga veštačkim artefaktima izazovemo. To je neka vrsta oblikovne ali i društvene alhemije. Jer, gradski život je, pre svega, društveno komponovan. Romantiziran način posmatranja može da bude interesantan kada je reč o književnim oblicima posmatranja prošlosti ali ne i kada je potrebno pristupiti racionalnoj analizi. Stare forme društvenosti, spontanost u svakodnevnom komuniciranju, bliskost u ljudskim kontaktima, dakle sve što ima konotaciju humanosti, često predstavljaju gradopoželjnu sliku koju međutim nije moguće oživeti ili transponovati u neko nepripadajuće vreme. Isto tako, prostorni determinizam ima svoje mesto u realnom životu ali ne može da bude presudan u određivanju načina na koji urbane sredine funkcionišu. Onaj ko nije u stanju da savlada tu prvu lekciju u razumevanju grada, neće, recimo, uspeti da razume zbog čega naši gradovi danas ne funkcionišu; ili, zbog čega funkcionišu *baš na takav način* koji ne odaje utisak poretka u uređenim zajednicama. To je kontekstualno razumevanje društvene stvarnosti. Dakle, smatramo da nekritičko čitanje istorije i urbanih obrazaca i idioma nije dobar put u razumevanju urbanog (načina života). Radije se opredeljujemo za kontekstualni pristup ili još preciznije urbano-fenomenološki pristup.

3. Treća problemska ravan: urbani obrasci i idiomi

Ukoliko prostor koji nam se iz geopolitičkih pre nego iz kulturno-istorijskih razloga prezentira kao evropski jugoistok pokušamo da obuhvatimo jednim pogledom, videćemo da to nikako nije moguće. Pogotovo ukoliko analitičku prizmu fokusiramo na urbanu tematiku. Na pitanje: Šta je zajedničko za srpski i grčki grad ili za moldavski i albanski grad ili za rumunski i bosanski grad ili za slovenački i bugarski grad – vrlo brzo ćemo doći do odgovora – malo toga. Razume se da je moguće pronaći pregršt stvari koje se na urbanom tkanju društva prepoznaju kao sličnosti i to je ono što nam pomaže da urbanološki i sociološki postavimo ravan opštih društvenih zakonitosti. Recimo da je to osnovni princip naučnikovog pokušaja da razume jedan društveni fenomen, u ovom slučaju grad. Ali on nije dovoljan. Nas pre svega zanima kakva je ona esencija koja se naziva urbani život, posmatrano kroz svakodnevicu koja je ispisana u materijalnim i duhovnim karakteristikama pojedinih društava. I evo nas kod jedne od ključnih reči – društvo. Gradovi na ovim prostorima nalikuju ili liče jedan drugom taman toliko koliko društva unutar kojih su se oblikovali međusobno liče.⁹

Razumevanje urbanog života pretpostavlja sposobnost da se uspešno pročitaju urbani obrasci i idiomi.¹⁰ U prvom slučaju reč je o opštim a u drugom o posebnim svojstvima grada. Nadalje, celokupni sadržaj grada može se sažeti u dve grupe činjenica: (a) materijalne i (b) duhovne prirode. Nijedna od ovih činjenica ne postoji sama za sebe, već je uvek prepletena sa svojim parom. Nema arhitektonskog ili urbanističkog artefakta koji nema za potku činjenicu o vremenu, ljudima i okolnostima. Isto tako, nije moguće razumeti načine funkcionisanja gradskog života ukoliko se oni ne dovedu u vezu sa materijalnim »okvirom« grada.

Pored mnogih definicija kojima želi da se »osvoji« pojam grada (a znamo da je to uglavnom nemoguće) jedna je najmanje sporna: da je grad najdinamičniji društveni fenomen. U tom slučaju postavlja se pitanje *vremenskog segmenta* u kome želimo da zaustavimo sliku urbane stvarnosti, te da je prikazemo kao opšte obeležje grada. Jasno je da ovakav metod (koji se inače neretko sreće u pokušajima da se celina grada istorijski obuhvati) nije u mogućnosti da da valjane rezultate. Urbani obrasci i idiomi imaju specifične vremenske koordinate. Beogradska ulica kao takva ne postoji. Postoji ona u varoši ili izvan šanca, srednjovekovna ili mo-

⁹ S obzirom da smo se u više navrata opredelili da pojedine definicije »pozajmimo« iz geopolitičkog diskursa, to bismo i ovde mogli postaviti pitanje: Šta je to što u smislu referenci koje imaju političko značenje karakteriše društva na ovim prostorima? U savremenom političkom kontekstu, ukoliko bismo za trenutak, premda ne isuviše precizno, mogli da se osvrnemo na politički period druge polovine 20. veka, neke sličnosti postoje. Međutim, to definitivno nisu ona obeležja koja su gradila ova društva ni sledstveno tome pripadajuće gradove. U odnosu na njihovo trajanje to je beskrajno mali vremenski period.

¹⁰ Celokupna ideja temelji se na prethodnom poznavanju metoda urbanološkog i urbano-sociološkog čitanja grada.

derma, spontana ili planirana. Kako se osloboditi ovog vremenskog kolopleta? Razumevanjem da je grad društveni proces a samim tim to su i svi njegovi gradbeni idiomi i obrasci. Oni se menjaju, pulsiraju u ritmu vremena. Nadalje, važno je uočiti da gradska zajednica ne može biti obuhvaćena jednom definicijom. »S obzirom da je sam grad veoma dinamičan društveni fenomen, to su i odnosi koji 'čine' zajednicu (ukupne ljudske interakcije) u neprestanim promenama. Drugim rečima, gradske zajednice su vitalni, neprestano pulsirajući društveni organizmi. Iz svega rečenog zajednica se može razumeti i kao najzaokruženiji izvedeni pojam socijalne strukture grada; u njoj se očitavaju temeljni akteri zajednice poput pojedinca ili grupa, zatim akcije i procesi koji su rezultat njihovih meduodnosa i oblici institucionalne organizacije« (Pušić, 1997.: 233).

Dnevna temporalnost gradova kao i njihovih pojedinih delova nije identična. Postoje gradovi koji su neprekidno živi, koji intenzivno pulsiraju i koji, kako bi to rekao G. Zimel, neprekidno podstiču intenzifikaciju nervnog života građana. U tim gradovima se sve nekako odvija u ritmu »vreme je novac«, premda taj ritam ne mogu pratiti svi njegovi žitelji. Tako se, između ostalog, stvara podela na one koji se »uklapaju« i one koji se »ne uklapaju« u brzinu gradskog života. Najčešće se veliki gradovi zapadnog sveta vide kao oličenja ovakvog načina života jer se isključivo posmatra njihova savremena slika. Ovo je pogrešan način »čitanja« grada već i utoliko što je grad stariji od svog savremenog lika. Zapravo, reč je o pojednostavljenim načinima razumevanja funkcionisanja gradskog života, baš kao i u slučaju njegove romantizacije. Takvih gradova, međutim oduvek i svugde je bilo i samo je pitanje sposobnosti da se uoči njihov prostorno-vremenski kontekst. Sa druge strane su oni gradovi koji funkcionišu usporeno. Ova bitna razlika u temporalnosti pojedinih gradova treba da predstavlja jednu nit osnove svesti o tome da se urbana partitura ne može čitati na načine pojednostavljenih univerzalizacija. Ključ za čitanje nalazi se u *urbanus specificitas*.

Nakon svih prethodnih promišljanja o metodološkim okvirima u kojima treba da se razumeva sintagma »urbanog života i kulture u gradovima jugoistočne Evrope«, postavlja se pitanje da li tako nešto zapravo postoji? Da li je reč o zbirci posebnosti ili o posebnoj zbirci vrednosti i oblika života? Može li se pisati o gradovima na ovom (videli smo, maglovitom) području, a da se tom prilikom kontekst ne oposebi: vremenski, sadržinski ili kulturno? Na ova pitanja pokušaćemo da odgovorimo prateći upravo nekoliko ključnih urbanih obrazaca i idioma.

Nema sumnje da je najsnažniji gradotvorni obrazac – *ulica*. Jedinствена istorija ulice nikada nije napisana i sva je prilika da će tako i ostati. Razlog je sasvim jednostavan: nemogućnost da se jednim pogledom obuhvati sve ono što ulica može da znači. Ali zato postoji dovoljno istraživanja u kojima se pokazuje kako se posmatranjem ulice mogu steći mnoga saznanja o načinima života u određenoj sredini. Tada se najčešće govori o kulturnim osobenostima načina života. Ono što jeste karakteristično za jedan veći (južniji) deo jugoistočne Evrope je da se ulica oduvek koristila kao veoma aktivan *socijalni agregat*. Ako bismo mogli da usvrđimo kako postoji nešto što se, vrlo slobodno, može nazvati 'južnjački' ili 'me-

diteranski' mentalitet, tada njegov sastavni deo predstavlja i potreba za zgusnutim komunikacijama. One su neka vrsta latentne potrebe da se najbliži socijalni prostor 'drži pod kontrolom'. Ukoliko se živost jednog grada može 'meriti' posmatranjem života na njegovim ulicama, tada se može reći da su gradovi na ovom području u neprestanom pulsiranju. Dva oblika gradskog načina života daju ton jednoj ovakvoj karakteristici. U prvom slučaju vidimo gradove koji su svoju građansku ovojnici dobijali u vreme kasnog 19. veka, kao trgovački centri širih oblasti. Da bismo ovo jasnije videli, moramo svesno da napravimo još jednu podelu: na gradove koji su bili centri razvoja jedne oblasti i na gradove koji su bili osuđeni na svoje provincijsko trajanje. Kako se kultura jednog društva ogleda u onim njegovim segmentima koji imaju razvojni (unapređujući) karakter, to su za nas u ovom slučaju nešto interesantniji prvi gradovi. Nisu to obavezno bili samo glavni gradovi nacionalnih prostora, već i svi oni koji su umeli i uspeli da iskoriste prednosti razvoja jednog zakasnelog kapitalističkog društva i da proizvodnu i trgovačku preduzirljivost usmere ka razvoju gradova. Kulturu urbanih centara uvek gradi elita i prema njoj se meri razvoj određene sredine.¹¹ Za gradskost su potrebne institucije koje mogu da nastanu samo kada za to postoji dovoljno javnog i interesa kapitala.

Mnogi gradovi u jugoistočnoj Evropi u sačuvanoj ovojnici tradicionalnih vrednosti imaju snagu »sociokulturne integracije unutar raznovrsne multietničke populacije« (Gidens, 2003.: 607). Na ulicama, čak i velikih gradova, u okvirima stambenih *je-dinica susedstva* moguće je videti ljude koji sede u manjim grupama, razgovaraju i u kolektivu provode svoje slobodno vreme. Slične toj mogu biti i slike u tradicionalnim trgovačkim delovima grada gde, u očekivanju kupaca, prodavci ili vlasnici dućana u međusobnom razgovoru provode radno vreme. Na samom jugu Evrope ulica je i mesto gde se obeduje, često i porodično, ispija komšijska ili trgovačka kafa ili čaj ili zajednički prati kakav interesantan događaj na televiziji. Kolektivitet kao način života predstavlja tradicionalni obrazac koji se s jedne strane modifikuje u zavisnosti od (multi)kulturnog sastava zajednice, a s druge strane od potrebe za prilagođavanjem novim uslovima života. Moglo bi se reći da je u ovim gradovima život ulice vezan za život na ulici, čak i u uslovima grada koji se transformiše u skladu sa ritmom i običajima modernog društva. Drugim rečima, u okviru gradskih prostora, snažno se prepliću uloge javnog i privatnog prostora, često bez mogućnosti da se uspostave jasne granice među njima. Unošenje javnog u privatno i privatnog u javno predstavlja jedan od obrazaca načina života gradova na ovim prostorima.

Negovanje susedskih odnosa predstavlja takode obrazac koji karakteriše ove gradove. Tema jedinice susedstva u sociološkom posmatranju grada svakako nije

¹¹ Oblici kulturnog profilisanja jedne urbane sredine mogu biti veoma različiti. Malogradanski, čak ruralni element stvaranja kulturne klime u određenom gradu može biti toliko snažan da prevlada. Otud i tako vidimo one gradove koji su ostali velika sela ili u pežorativnom premda ne i netačnom smislu govorimo o poseljačenim gradovima.

nova. Najveći broj razmatranja ide za tim da se kvalitet života u gradu problematizuje kroz međusobne odnose ljudi, što dovodi do polarizovanja stavova o otuđenosti stanovnika velikog i modernog grada i tradicionalnih odnosa u malim gradskim zajednicama.¹² Mnogobrojni su i različiti uzroci koji su gradili odnose još uvek jasno prepoznatljivih dobrosusedskih odnosa u gradovima jugoistočne Evrope. Bez obzira da li je reč o stanovanju u višespratnim kolektivnim naseljima (kojima obiluju ovi gradovi, kao nasleđem jednog soc-realističkog perioda s početka druge polovine 20. veka) ili o jednoporodičnom stanovanju.¹³

Pitanje koje se logično postavlja na kraju ovog pre metodološkog nego fenomenološkog ogleada je – da li smo doprli do saznanja da postoje osobenosti uz pomoć kojih prepoznamo geopolitički i kulturni urbani prostor? Sasvim pojednostavljen odgovor mogao bi da bude odričan. Ipak, radije se opredeljujemo da zaključimo onako kao smo i počeli, da je kontekstualnost mera za razumevanje urbanog načina života. Ukoliko je F. Brodel pokazao da urbani Mediteran, i pored ogromnog bogatstva kulturnih različitosti nije istorijski ni geopolitički mit već činjenica sa dovoljno objedinjujućih elemenata, tada za jugoistočnu Evropu takvih elemenata nemamo. Ako nema isuviše mnogo manifestacionih jednakosti, nema ni nečeg što bi se moglo smatrati »sudarom kultura«. Možda je zbilja samo reč o jednom mitu.

Literatura

1. Brodel, Fernan (1992.): Spisi o istoriji. – Beograd: SKZ.
2. Domenak, Žan-Mari (1991.): Evropa: kulturni izazov. – Beograd: XX vek.
3. Gidens, Entoni (2003.): Sociologija. – Beograd: Ekonomski fakultet.
4. Heller, Agnes (1978.): Svakodnevni život. – Beograd: Nolit.
5. Kosidovski, Zenon (1983.): Biblijske legende. – Beograd: SKZ.
6. Lefebvre, Henri (1988.): Kritika svakidašnjeg života. – Zagreb: Naprijed
7. Mumford, Lewis (1988.): Grad u historiji: njegov postanak, njegovo mijenjanje, njegovi izgledi. – Zagreb: Naprijed.
8. Pušić, Ljubinko (1997.): Grad, društvo, prostor: sociologija grada. – Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
9. Spasić, Ivana (2004.): Sociologija svakodnevnog života. – Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
10. Volerstin, i dr (1997.): Kako otvoriti društvene nauke? – Podgorica: CID.

¹² Ova vrsta pojednostavljivanja uglavnom dolazi iz američke urbane sociologije, odnosno pokušaja da se traži autentični oblik američkog načina života: s jedne strane je tzv. odbrana asfalta i zagovaranje autentičnosti života u velikom i gustom gradu a sa druge strane zagovaranje autentičnosti života u manjim gradskim zajednicama ili pak suburbanog načina života. Upravo susedski odnosi ovde se ispostavljaju kao merilo kvaliteta života.

¹³ Ne znamo da li u ostalim kulturama na ovom prostoru postoji izreka »Komšija pa Bog« ali u načinu života panonskih naselja ona je duboko ukorenjena.

Originalni naučni rad

Ljubinko Pušić

Odsek za sociologiju, Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Novi Sad,
Srbija i Crna Gora

Urbani život i prepoznavanje društva

Sažetak

Autor u radu se polazi od činjenice da danas nije moguće promišljati ni o jednom segmentu svakodnevice, bez da se kao potka ne pojave značenja urbanog. Prepoznavanje ovih značenja pretpostavlja: (a) da je reč o kvaziteorijskoj konstrukciji, (b) da je istraživanje svakodnevice pokušaj demistifikacije naučnog pogleda na ono, odnosno onog što ljudi »vide ali ne primećuju«, (c) da je uz pomoć svakodnevice moguće prepoznati način života na određenom prostoru i (d) da je kontekstualna ravan kulture neizbežna u prepoznavanju svakodnevice.

Autor problematizuje najmanji zajednički imenilac »gradskog načina života« u različitim kulturnim sredinama na prostoru Jugoistočne Evrope. Njegovo »traženje« kreće se u krugu mitskih predstava o autentičnim vrednostima, romantiziranih predstava o predmodernim gradovima i racionalnih uslova života u savremenim gradovima. Poseban problem predstavlja saznanje da temu urbanog života zamagljuje različite interpretacije unutar antropologije, etnologije, sociologije, urbanologije i istorije.

Do razrešenja kontroverzi koje nose ove pretpostavke u radu se dolazi preko konstruisanja tri problemske ravni. Prve – povezivanje kulture, civilizacije i grada. Druge – utvrđivanje prostora na kom se nalazi grad Jugoistočne Evrope. Treće – korišćenje urbanih idioma i obrazaca na osnovu kojih se prepoznaju autentične vrednosti gradskog načina života na prostorima Jugoistočne Evrope. Sistem promišljanja koji se koristi u radu proizilazi iz metoda kvalitativne urbanosociološke i urbanološke analize.

Ključne reči: urbani život, Jugoistočna Evropa, svakodnevni život, kultura, gradovi.

Primljeno: 15. jula 2005.

Prihvaćeno: 20. augusta 2005.

Ljubinko Pušić

*Department of Sociology, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad,
Serbia and Montenegro*

Urban Life and Recognition of Society

Summary

The author's starting point in this paper is the fact that today it is impossible to consider any single segment of the everyday life without meanings of the urban appearing as its underlying concept. The recognition of these concepts presumes: (a) that it is the matter of a quasi-theoretical construction, (b) that the research of the everyday life is an attempt to demystify scientific point of view of what the people »see but do not notice«, (c) that it is possible to recognize the way of life in a particular space by means of everyday life, and (d) that the contextual dimension of culture is inevitable in the process of recognizing the everyday life.

The lowest common denominator of the »the urban way of life« in various cultural settings in the region of South-Eastern Europe is the central issue of this paper. The author's »search« goes within the circle of mythical concepts of authentic values, romanticized ideas about pre-modern cities and rational living conditions in modern cities. The awareness of the fact that the issue of urban life is being fogged by its various interpretations within the domains of anthropology, ethnology, sociology, urbanology and history, represents a particular problem.

In this paper, the solution to the controversy brought about by these presuppositions is achieved by constructing three problem planes. The first problem plane – connecting culture, civilization and the city, the second problem plane – determining the space in which the South-Eastern European city is located, the third problem plane – using urban idioms and patterns on the basis of which it is possible to recognize the authentic values of the urban way of life in the region of South-Eastern Europe. The considering system used in this paper is resulting from the methods of qualitative urbano-sociologic and urbanologic analysis.

Key words: urban life, South-East Europe, everyday life, culture, cities.

Received on: 18th June 2005

Accepted on: 20th August 2005

Ljubinko Pušić

Département de Sociologie, Faculté des Lettres, Université de Novi Sad, Novi Sad, Serbie et Monténégro

La vie urbaine et la récoognition de la société

Résumé

Dans cet article, l'auteur part du fait qu'aujourd'hui il est impossible de considérer un seul segment de la vie quotidienne sans que les significations de l'urbain n'apparaissent comme sa trame. Reconnaître ces significations suppose: (a) qu'il est question d'une construction quasi théorique, (b) que la recherche sur la vie quotidienne est une tentative de démystification du point de vue scientifique de ce que les gens «voient, mais sans y faire attention», (c) qu'avec le concours de la vie quotidienne il est possible de reconnaître le mode de vie sur un espace déterminé et (d) que la dimension contextuelle de la culture est inévitable dans le processus pour reconnaître la vie quotidienne.

La question centrale de cet article est le plus petit commun dénominateur du «mode de vie urbaine» dans différents milieux culturels de la région de l'Europe du Sud-Est. La «recherche» de l'auteur se déroule dans le cercle des concepts mythiques des valeurs authentiques, des idées romantisées sur les villes prémodernes et les conditions rationnelles de la vie dans les villes contemporaines. Un problème particulier est la conscience du fait que le thème de la vie urbaine est embrumé par différentes interprétations du domaine de l'anthropologie, de l'ethnologie, de la sociologie, de l'urbanologie et de l'histoire.

Dans cet article, la solution de la controverse que ces présuppositions soulèvent est obtenue par la construction de trois niveaux de problèmes. Le premier – l'établissement d'un lien entre la culture, la civilisation et la ville. Le second – la détermination de l'espace où se trouve la ville d'Europe du Sud-Est. Le troisième – l'usage d'idiomes et de modèles urbains sur la base desquels il est possible de reconnaître les valeurs authentiques du mode de vie urbaine dans la région de l'Europe du Sud-Est. Le système de réflexion considéré dans cet article résulte de la méthode de l'analyse urbano-sociologique et urbanologique qualitative.

Mots-clés: vie urbaine, Europe du Sud-Est, vie quotidienne, culture, villes.

Reçu: le 18 juin 2005

Accepté: le 20 août 2005